

Slovensko – ukrajinský umelecký preklad v zrkadlení polstoročia

Adriana Amir, Filozofická fakulta PU, adriana.amir@gmail.com

Kľúčové slová: slovensko-ukrajinský preklad, umelecký preklad, preklad 21. Storočie

Key words: slovak-ukrainian translation, literary translation, translation in the 21st Century

Ukrajinskí autori boli dlhodobo „neznámi“ širšej verejnosti a to nielen na Slovensku. Z politických dôvodov, ale aj z nevedomosti ich skrývali pod nálepkou ruských spisovateľov. Až po roku 1991, po vyhlásení samostatnej Ukrajiny, sa v povedomí začal intenzívnejšie profilovať termín *ukrajinský autor*, či *ukrajinský jazyk*. Vzájomná teritoriálna blízkosť a príbuznosť slovenského a ukrajinského jazyka, patriacich do skupiny slovanských jazykov, teoreticky anticipuje aj bohatý život prekladovej literatúry v týchto jazykoch. Avšak ukrajinskej literatúry v slovenskom preklade je hlavne v posledných desaťročiach poskromne. V našom článku o mapovaní stavu slovensko-ukrajinského prekladu sa chceme predovšetkým venovať obdobiu tesne pred vyhlásením samostatnosti Slovenska a neskôr Ukrajiny a udalostiam v oblasti umeleckého prekladu už v atmosfére nezávislosti oboch krajín.

Ak načrieme do minulosti, najvýznamnejšou prácou, týkajúcou sa slovensko-ukrajinských literárnych vzťahov a najmä slovensko-ukrajinských umeleckých prekladov, je dielo *Slováci a Ukrajinci*, Michala Molnára, vydané v roku 1965 v Prešove, uchopujúce obdobie 19. až prvej polovice 20. storočia. V druhej polovici 20. storočia sa objavili odborné práce týkajúce sa tejto problematiky od Mikuláša Nevrlého (*Ukrajnistika na Slovensku za uplynulých pätnásť rokov*, 1960¹), Michala Romana (*Z istoriji kulturno-literaturnych slovacko-ukrajinskych zvjazkiv*, 1971²), Ivana Macynského (*Rozmova storič*, 1965³) Juraja Kunderáta (*Ukrajinskyj chudožnij pereklad u Čechoslovaččyni (1945- 1985)*, 1980⁴), Ľubice Babotovej (*Pošyrennja knyžkovych perekladiv čechoslovackoji ukrajinskoji literatury českoju ta slovackoju movamy*, 1988; *Knižné preklady v období socializmu*, 1989 a i.⁵) Jozefa Šelepca (*Ukrajinski pereklady slovackoji literatury*, 1980⁶) Ivana Jackanina (*Čítanka k slovensko-ukrajinským literárnym vzťahom pre 1.- 4. roč. stredných škôl*, 1993⁷) či Valerija Ševčuka (*Sučasni ukrajinsko – čechoslovacki literaturni zvjazky (1945 – 1960)*, 1963⁸). Preto sa tohto obdobia dotkneme vcelku len informatívne.

V zhode s názorom J. Kunderáta môžeme oblasť slovensko-ukrajinských prekladateľských vzťahov podeliť na tri výrazné časové etapy⁹. Prvé obdobie, v ktorom sa naše národy navzájom oboznamovali s vlastnou literárnou tvorbou, spadá do rokov 1860 - 1917. Ide o etapu časovo ohraničujúcu tvorbu štúrovcov - S. Chalupku, B. Nosáka-Nezabudova, Viliama Paulínyho Tótha, M. Kollára, a popularizátorskú prácu Čecha F. Votrubu. Štúrovci prejavovali záujem o ukrajinskú národnú tvorbu využívaním ukrajinských motívov vo vlastnej tvorbe (diela S. Chaluplu *Kozák*, *Kozák na Myjave*, *Turčín Poničan*, ukrajinské dумы do slovenského jazyka preložil Bohuš Nosák-Nezabudov. Historicky prvý dokladovaný preklad poézie pod názvom *Zaporožec*, ukrajinsko-poľského básnika Tymka Paduru, sa objavil v roku 1860 v časopise Sokol, prekladateľ tejto básne sa podpísal pseudonymom Strážnik ulanský (vl. menom Tomala Hustav). Národná rozprávka *Telesyk*, v preklade Andreja Sytňanského, u nás známejšia pod názvom *Janko Polienko*, publikovaná v časopise Orol v roku 1878, bola prvou ukrajinskou prózou preloženou do slovenčiny. Spisovateľ Samo Bodický sa v poslednom období svojej činnosti venoval prekladaniu aj z ukrajinského jazyka. V roku 1881 vrámci článku o Ševčenkovi preložil báseň *Sadok vyšnevyj kolo chaty* a taktiež ukážky z: *Dумы moji, dумы moji; Šafarykovi* (Národné noviny,

№ 97-98, tiež rok 1881). Jedným z národovcov, ktorí sa okrem vlastnej literárnej tvorby venovali aj prekladaniu z iných literatúr bol Izidor Žiak - Somolický, preložil T. Ševčenkovu báseň *Mynajut' dni, mynajut' noči*. Ďalšia próza, *Try, jak ridny braty* od Jurija Fed'koviča, bola publikovaná v roku 1885 v Katolíckych novinách, o preklad sa postaral M. Kollár. Popularizácii ukrajinskej literatúry na Slovensku sa na začiatku 20. storočia zaslúžil Čech F. Votruba. Najmä v rokoch 1903-1904 sa jeho zásluhou publikovali v preklade do slovenčiny diela Ivana Franka, Vasyľa Stefanyka, Bohdana Lepkého, Borisa Hrinčenko a Lesje Ukrajinky. Začiatok 20. storočia sa niesol v duchu záujmu o ukrajinskú literatúru, ktorá mala svoje miesto vo vtedajších periodikách. Avšak prax bola taká, že mená autorov sa nezachovávali, keďže častokrát sa neuvádzal ani jazyk originálu. Výnimku tvorí Peter Bella¹⁰, pseud. Horal, ktorý v roku 1905 v Dennici (s. 14-15) uverejnil preklad Ševčenkovo dielka *U tijeji Kateryny* a Juraj Slávik (Neresnický), ktorý preložil *Mynajut' dni, mynajut' noči, Zapovit* (Prúdy, 1911, №№ 8-9, s. 335-336, písal aj články o Ševčenkovi).

Medzivojnových dvadsať rokov (roky 1918 - 1938) predstavuje druhé obdobie medziliterárnych vplyvov a charakterizuje ich istá stagnácia v oblasti prekladania. Zväčša vychádzajú reedície už jestvujúcich prekladov (F. Votrubu, Vlada Makovického) z ukrajinčiny do slovenčiny. Novinkou sa stáva dielo *Il'ko Lypej* Vasyľa Hrendžu Donského, preklad ktorého vyšiel z pera Vasiľa Zajaca a Štefana Obyšovského a *Pidkarpatsky kazky*, pod názvom *Príhody Miša uličníka* J. Iľečka, v preklade Antona Prídavka z roku 1945. Zaujímavým počínom bolo v roku 1937 vydanie desiateho čísla časopisu Slovenské pohľady, ktoré sa venovalo zakarpatskej literatúre a jej prekladom do slovenčiny, ktorých autorom bol A. Prídavok.

Po roku 1945 z ideologických dôvodov vzniká potreba intenzívne informovať o literárnom živote bratských národov Sovietskeho zväzu. V súvislosti so zmenou režimu prichádza tretia etapa vzájomných literárnych vplyvov medzi ukrajinskou a slovenskou literatúrou. Slovenské tlačené periodiká vydávajú úryvky ukrajinskej poézie a prózy, preložené nie z originálu, ale prevažne z ruských alebo českých prekladov. Trend rusifikácie Ukrajiny sa už hlásil o slovo a spisovateľ píšuci po ukrajinsky bol synonymom separatistu a rozvracača Sovietskeho zväzu, ktorého samozrejme neminú sankcie. V mori množiacich sa prekladov zo sovietskej literatúry tvorba ukrajinských spisovateľov strácala svoju identitu. Dokonca aj ukrajinské mená sa transkribovali a upravovali podľa ruského vzoru. Sovietska literatúra sa v bývalom Československu (a napodiv miestami ešte aj dnes je „ukrajinský“ sémantickým ekvivalentom „ruského“) vnímala ako literatúra predovšetkým ruská. V preklade sa slovenskej čitateľskej verejnosti predstavili Oles Hončar, Pavlo Veršyhora, Petro Kozlanjuk, Olexandr Kornijčuk (v jeho dráme *Pravda* sa po prvýkrát predstavil Lenin ako hlavná postava), Vadym Sobko, Volodymyr Sosjura, Jurij Doľd-Mychajlyk (*Barón Goldring, Sám vojak v poli*) v danom období to boli väčšinou režimu poplatní spisovatelia, laureáti stalinských ocenení, tvoriaci prúd tzv. socialistického realizmu. Svojimi dielami vytvárali predstavu spokojného života socialistických roľníkov a robotníkov, ktorí sa hrdinsky vyrovnávajú s následkami vojny a ihneď sa púšťajú do budovania tovární. Ich jedinou snahou a túžbou je naplnenie päťročnic a ďalších ideologických plánov. Slovenskí prekladatelia sa v tomto čase nevenovali len „budovateľskej“, socialistickej literatúre, v roku 1956 preložila slovenská prekladateľka Ľudmila Škultétyová-Pikulová dielo Ivana Franka – *Zachar Berkut*. Veľkým úspechom bolo vydanie dvoch zväzkov diel Tarasa Ševčenka (*Dumy moje*, 1959 a *Struny srdca* 1962) v preklade Jula Kokavca, Ivana Hallu, Michala Kováčika. V 70-80. rokoch 20. storočia sa slovenská verejnosť naďalej oboznamuje s prekladmi ukrajinských diel od autorov ako Jevhen Hucalo, Olexandr Dovženko, Oľha Kobyljanská, Andrij Holovko, Pavlo Zahrebel'nyj, Panas Myrnyj, Bohdan – Ihor Antonyč, Borys Olijnyk, Ivan Drač, Lina Kostenko, Jurij Ščerbak, Valerij Ševčuk a i. Roky ohraničujúce tvorbu uvedených spisovateľov a publicistov predstavovali obdobie tzv. brežnevovskej éry a začiatok

perestrojky M. Gorbačova. Aj keď to bola etapa tzv. neostalinizmu, predsa sa len niektoré prvky v literárnej tvorbe stali prípustnými, napr. existenciálne otázky, psychologizmus, publicistické mapovanie niektorých spoločenských situácií a pod. Pod symbolickým názvom *Čistými rukami* (1980) vyšla antológia mladej ukrajinskej poézie a antológia ukrajinskej poviedky *Strom života* (1986), ktorú preložil do slovenčiny Andrej Pestremenko a *Živé sny* (1988) prekladateľky Nataše Pavulákovej- Ďurinovej. Zásľuhu na sprostredkovaní ukrajinskej literatúry vtedajším slovenským recipientom mali slovenskí prekladatelia Marta Lesná, Ľubomír Feldek, Julo Kokavec, Andrej Pestremenko, Juraj Andričík, Jozef Majerník, Marián Heveši, Ľudmila Pikulová, Vojtech Kondrót, Ján Zambor. Z uvedených mien bol len A. Pestremenko profesionálnym prekladateľom, ktorý sa zaoberal výlučne prekladmi ukrajinskej prózy. Jeho prekladateľská tvorba sa vyznačuje nielen lexikálnou, ale aj štylistickou adekvátnosťou. Preložil diela M. Sabadoša (*Padáky nad Karpatami*, 1974), Panasa Myrného (*Premrhaná sila*, 1978) , V. Malyka (*Hodvábna šnúra*, 1982; *Knieža Kyj*, 1988), P. Zahrebelného (*Rozlet*, 1982; *Levie srdce*, 1983) a iné.

Dôkazom nielen prekladateľského, ale hlavne politického záujmu vedenia sú antológie malej prózy ukrajinských autorov Slovenska: *Pod spoločným nebom* (1979) a *Korene* (1990), obe v preklade J. Andričíka a taktiež antológia ukrajinskej poézie Slovenska *Srdce ako slnce* (1984), ktorú prekladateľsky pripravili J. Andričík, M. Heveši, M. Chuda, J. Rezník a J. Turis. Uvedené antológie obsahujú tvorbu Fedora Lazorička, Juraja Boroliča, Vasiľa Zozuláka, Fedora Ivančova, Evy Bissovej, Ivana Jackanina, Nadeždy Varcholovej, Vasiľa Daceja, Ivana Prokipčaka, Michala Drobňáka, Ivana Macynského a ďalších.

Na záver by sme sa zamerali na aktuálne obdobie medziliterárnych vplyvov medzi Ukrajinou a Slovenskom, prízvukujúc, že uvedené časové delenie slovensko – ukrajinských prekladateľských vzťahov nezostávalo bez vzájomných korelácií a influencií sociálno-politického typu, charakteristických pre tú ktorú historickú etapu.

Otázka prekladateľských vzťahov v už osamostatnených, nezávislých krajinách, akými Ukrajina a Slovensko dnes sú, zostáva nateraz v štádiu tzv. rozvoja, resp. prebúdzania sa. Po politických transformáciách, ktorými krajiny na sklonku 20. storočia prešli, sa začína historicky nové obdobie aj v oblasti umeleckého prekladu. Po roku 1989 vyšla v slovenskom preklade Ivana Jackanina poviedková kniha Štefana Hanuščina *Vysoké schody* (1989) a ukrajinské ľudové rozprávky pod titulom *Majster Ivanko* (1994). Slovenskej čitateľskej verejnosti sa ukrajinský postmoderný autor Jurij Andruchovyč predstavil až v roku 2003 a to románom *Rekreácie*, v preklade Valerija Kupku. Po dlhšej časovej odmlke preložil Ivan Jackanin ukrajinské poviedky pod názvom *Mesačný úsmev* (2009). Výber obsahuje krátke prózy autorov 20. storočia, napr. Olgy Kobyľanskej, Mykolu Chvyľového, Volodymyra Vynnyčenka, Valeriana Pidmohylného, Hryhorija Kosynku a iných, teda autorov, ktorí mali ťažkosti s publikovaním v období socializmu. Porevolučné roky v oboch krajinách prinášajú útlm v prekladaní ukrajinských autorov Slovenska do slovenčiny. Až antológia *Sú také chvíle* (2002), ktorú preložil Juraj Andričík, predstavuje spisovateľov ako Ilja Galajda, Sergej Makara, Jozef Šelepec, Štefan Hostiňák a i. Prózu *Levoška* (2008) z pera slovenského spisovateľa píšeceho po ukrajinsky, Júliusa Paňka, preložila jeho manželka, Mária Paňková-Hankovská. V slovenskom preklade uvedený autor publikoval aj knihu poviedok (*Ne)obmedzené možnosti* (2006).

Zásľuhu na propagácii ukrajinskej literatúry na Slovensku má užhorodské vydavateľstvo Lira, ktoré od roku 2001 vydáva sériu *Miž Karpatamy i Tatramy*. Každoročne tak dvojjazyčne sprostredkúva čitateľom poéziu ukrajinských, či slovenských básnikov, napr. Zoreslava (vl. menom Stepan Sebastian Sabol) v preklade Valérie Juríčkovej. Do dnešných dní uzrelo svetlo sveta dvanásť sérií z tohto cyklu. Cyklus z roku 2010 bol venovaný dielu Leopolda Laholu, o preklad sa postaral Ivan Jackanin. Situácia z časopisu *Slovenské pohľady* v roku 1937 sa znovu zopakovala v roku 2009, keď sa prvé číslo časopisu

Revue svetovej literatúry zaoberalo výberom zo súčasnej ukrajinskej literatúry a širšia odborná, ale aj laická verejnosť milovníkov literatúr sa mala možnosť zoznámiť s tvorbou súčasných ukrajinských autorov. *Revue* predstavilo tvorbu Oxany Zabužkovej, Jevhenije Kononenkovej, Vasyľa Habora, Vasyľa Kuzana, Ihora Rymaruka, Vasyľa Herasymjuka, Pavla Voľvača, Dmytra Kešeľu. Autormi prekladov boli Juraj Andričík a Valéria Juríčková. Na margo tejto udalosti šéfredaktorka časopisu, ktorý sa venuje prekladovej literatúre, Jarmila Samcová, výstižne skonštatovala: „*S Ukrajinou susedíme a predsa uplynulé roky a história zanechali na našich vzťahoch hlboké stopy – veľa o sebe nevieme*“. Ostatnou, ale dúfajme, že nie poslednou, udalosťou v slovensko-ukrajinskom prekladateľskom svete bolo v roku 2010 vydanie dvojazyčnej zbierky *Dvanásť* vo vydavateľstve Lira. Zbierka obsahuje poéziu ukrajinských básnikov Karpatského regiónu v preklade V. Juríčkovej. Vzhľadom na načrtnutú situáciu je toto bilingválne dielo naozaj senzáciou nanovo uchopujúcou slovensko – ukrajinské literárne vzťahy.

Tento krátky prehľad prác zaoberajúcich sa slovensko-ukrajinskými prekladateľskými dielami je exkurzom do menovanej problematiky a mapuje dianie na poli publikácií. Bohatý život prekladovej literatúry v druhej polovici 20. storočia môže sa svoj vznik vďačiť sociálno-politickým podmienkam a vtedajšej „spoločenskej objednávke“. Ďalšie roky a najmä súčasnosť poukazujú skôr na to, že naše literatúry a spoločnosť ako taká si k sebe ešte musia hľadať cestu. Geografická a jazyková blízkosť Ukrajiny a Slovenska, zďaleka neznamenujú plodný život aj v tejto oblasti kultúry ako *status quo*, sú však jeho dobrými predpokladmi.

Poznámky

¹ Nevrlý, M. Ukrajnistika na Slovensku za uplynulých pätnásť rokov. Československá rusistika, V., Praha 1960.

² Roman, M. Z istoriji kulturno-literaturnych slovacko-ukrajinskych zvjazkiv, Košice, 1971.

³ Macynskij, I. Rozmova storič. Prešov, 1965.

⁴ Kundrát, J. Ukrajinskij chudožnij preklad u Čechoslovaččyni (1945-1980). Prešov, 1980; Vydavnyča dialnišť v haluzi ukrajinskoji perekladnoji literatury Čechoslovaččyni (1945-1985). U kn.: Naukovi zapysky KSUT, Tom 14. Prešov, 1988.

⁵ Babota, L. Pošyrennja knyžkovych perekladiv čechoslovakcoji ukrajinskoji literatury českoju ta slovackoju movamy. V kn.: Naukovi zapysky KSUT. Tom 14. Prešov, 1988; Knižné preklady v období socializmu (Zborník podkladových štúdií). Košice 1989

⁶ Šelepec, J. Ukrajinski preklady slovackoju literatury. Duklja, 1980, № 4.

⁷ Jackanin, I. Čítanka k slovensko – ukrajinským literárnym vzťahom pre 1.- 4. roč. stred. škôl. Prešov 1993.

⁸ Ševčuk, V. Sučasni ukrajinsko – čechoslovacki literaturni zvjazky (1945 -1960). Kyjiv, 1963.

⁹ Kundrát, J. Slovacko – ukrajinski vzajemny v haluzi chudožňoho perekladu. In: Zborník materiálov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Prešov, 2003, s. 233-254.

¹⁰ Ondrej Bella (1851-1903), brat Petra Bellu, písal pod jeho vplyvom (*Anna Danilovna*) a rovnako aj on prekladal T. H. Ševčenka

Literatúra

KUNDRÁT, J. : Slovacko-ukrajinski vzajemny v haluzi chudožňoho perekladu. Zb.Slovensko-ukrajinské vzťahy v oblasti jazyka, literatúry, histórie a kultúry. FF Prešovskej univerzity v Prešove, 2003, str. 233-254 ISBN 80-8068-211-9

REVUE SVETOVEJ LITERATÚRY 1/ 2009. Slovenská spoločnosť prekladateľov umeleckej literatúry.

MIŽ KARPATAMY I TATRAMY. Cykl „ Postati“. Lira, Užhorod. 2001-2010